

Ders 20

15 Kasım 2006

Bölüm 1. Giriş: Toplum Sözleşmesi ve Genel İrade

Profesör Steven Smith: Az zamanımız ama söyleyecek çok şeyimiz var. Bugün genel iradeden bahsetmek istiyorum, Rousseau'nun siyaset bilimine en önemli katkısı olan genel irade ve yine Rousseau'nun dünyanın şekillenmesine yol açan etkisinden bahsetmek istiyorum. Fakat öncelikle geçen hafta bahsettiğimiz eşitsizlik, *amour-propre* ve huzursuzluğumuz sorunlarına ve medeniyetin sorunlarına *İkinci Söylev'*de cevap olarak geliştirdiği genel iradeden bahsetmek istiyorum. *Toplum Sözleşmesi*, Rousseau'nun doğal özgürlük sorununa cevabıdır. Böyledir çünkü Rousseau'ya göre doğa, bize kimin yöneteceğine ya da neye göre karar verileceğine dair hiçbir standart veya rehber sunmamaktadır. Aristoteles'te olduğunun aksine, burada insan siyasal bir hayvan değildir. Ve şuna dikkat edin, Rousseau otoritenin meşruiyetinin temeli olarak genel iradede toplum sözleşmesinden bahsederken asıl olarak adaletin ve hakkın ölçütlerinin kaynağının eşsiz insan özelliği olarak irade sahibi ya da özgür birey olmakta yattığını anlatmaya çalışmıştır. İrade, ister doğa ister gelenek isterse de din olsun tüm aşkın kaynak ve standartlardan özgürleştirilmiş durumdadır. İradenin bu tür kaynaklardan özgürleştirilmesi Rousseau'nun felsefesinin tam olarak ağırlık merkezini oluşturmuştur. Artık bu iradenin üstünlüğünü ve öncelliğini vurgulayan bir dünyadır ve daha sonra göstermek istediğim üzere bu ahlaki bakış açısı birçok açıdan Immanuel Kant'ın felsefesinde güçlü bir şekilde ifadesini bulacaktır.

Ancak Rousseau'nun, hadi onu insan doğasının liberteryen kavramsallaştırılması olarak ifade edelim, onun toplum sözleşmesinin asıl mekanizmasına dair tasviri bize şaşırtıcı görünebilir. Genel iradenin kendisine çözüm teşkil ettiği sorun kısa ve öz bir şekilde *Toplumsal Sözleşme*'nin altıncı bölümü yani I. Kitap'ta yer bulmuştur. Rousseau şunları yazmıştır: “Her üyenin hem canını hem de mallarını birliğin tüm gücüyle koruyacak ve savunacak ve diğerleriyle birleşerek aslında bireyin sadece kendisine itaat ettiği ve eskisi kadar özgür kaldığı bir birlik bulun.” Ona göre bu, toplumsal sözleşmenin cevap teşkil ettiği en temel sorundur. Çözüm toplum

sözleşmesidir. Bu ifade, Birinci Kitap, 6. bölümdeki, bu ünlü ifade, dikkate değer iki önemli kısmı içermektedir

İlk kısım, bu ifadenin ilk kısmı, sözleşmenin amacının müşterek güç ile her bir üyenin malını ve canını korumak ve savunmak olduğunu belirtmektedir. Şimdiye kadar, bu noktada biraz düşünelim, bu Locke'un ve hatta Hobbes'un toplumun amacının yaşam, özgürlük, mülkiyet ve mülkiyetin güvenliğini sağlamak olduğu iddialarıyla tam anlamıyla paralel görünmektedir. Ancak Rousseau, bu Lockeçu ve liberal ifadeye de diyebiliriz, ikinci hatta daha farklı olarak Rousseaucu bir boyut eklemiştir.

Rousseau'ya göre, sözleşme sadece karşılıklı korunma ya da yaşamın ve mülkiyetin korunmasını değil ancak aynı zamanda insanların bir araya geldikten sonra da, kendilerine uyararak “eskisi kadar özgür” olmasını garanti altına almalıdır. Ancak bu nasıl mümkün olabilir? Bunu bilmek isteriz değil mi? Toplum sözleşmesinin kendi özü zaten barışı ve güvenliğini sağlamak adına doğal özgürlüğümüzün bir kısmından vazgeçmek değil midir? Herkes kendi kurallarına uyarsa, ya da hepimiz kendi kurallarımıza uyarsak, Rousseau'nun iddia ettiği gibi, nasıl eskisi kadar özgür kalabiliriz?

Birçok bakımdan, bu Rousseau'nun sözleşmesinin kendisine çözüm olduğu paradoks ya da en temel sorundur. Rousseau, şöyle bir cevap sunmuştur: “Doğru bir şekilde anlaşıldığında tüm bu ifadeler tek bir ifadeye indirgenebilir. Yani, bu her bir üyenin tüm haklarıyla beraber tüm topluma yabancılaşmasıdır.” Her bir üyenin tüm haklarıyla tüm topluma toptan yabancılaşması. Söz konusu “toptan yabancılaşma” ve “tüm toplum” burada merkezi önemdedir. Şöyle ki, ilk olarak anlaşmanın koşullarının herkes için eşit olmasını sağlayabilmek adına tüm bireyler kendilerini tamamıyla toplum sözleşmesine teslim etmelidir. Deyim yerindeyse yabancılaşma ifadesi Rousseau'nun sözleşmenin koşullarının herkes için eşit olmasını sağlamanın yoludur. İkinci olarak, kendimizi yabancılaştırdığımızda bunun tüm topluluğa yapılmasının önemli olduğunu belirtir Rousseau. Çünkü sadece o zaman birey özel bir iradeye veya herhangi bir özel birliğe veya başka bir kimseye değil ama genel iradeye, tüm topluluğun iradesine tabi olur.

Rousseau'ya göre tek meşru egemen olan genel iradenin temeli toplum sözleşmesidir. Asıl egemen; krallar, parlamentolar, temsili meclisler ya da başkanlar değil tüm topluluğun genel iradesidir ki, bu yaklaşım ünlü halkın egemenliği ya da

popüler egemenlik doktrinin ta kendisidir. Rousseau, herkes bu iradeyi oluşturmak amacıyla birleştiği için, kendimizi tamamıyla ona bıraktığımız zaman, kendimize uymaktan başka bir şey yapmadığımızı savunur. Daha açık bir şekilde ifade edecek olursak egemen sözleşme tarafından ortaya çıkarılan üçüncü bir kişi değildir. Bunun yerine, kolektif hareket eden toplumun tamamıdır. Şimdi burada bir şeylerin ciddi anlamda hatalı olduğunu ileri sürebilirsiniz. Yani insanların doğa durumunda ya da sözleşme öncesi durumda sadece kendi yaşamları, varlıkları ve mülkiyetleri ile meşgul oldukları oldukça bireysel birtakım öncüller setinden Rousseau bizi kişilerin tüm varlığını topluluğun iradesine terk edeceği oldukça katı ve kolektivist bir sonuca götürüyor gözükmemektedir. Peki, bu durum bizi nasıl eskisi kadar özgür kılabilir? Nasıl sadece kendimize uyar ve eskisi kadar özgür kalırız? Sorun buymuş gibi görünmekte. Rousseau'nun genel irade formülasyonu, bir özgürlük reçetesi ya da formülü müdür? Yoksa daha sonra Tocqueville tarafından analiz edilen ve ileride işleyecek olduğumuz gibi bir tür çoğunluğun tiranlığı reçetesi midir?

Rousseau paradoksal olarak, bu toptan yabancılaşma ile özgür kalabileceğimizi söylemeye çalışmıştır. Peki neden? Neden? Çünkü kimsenin başka bir kimsenin iradesine ya da isteğine bağımlı olmadığını ileri sürmek istemektedir. Halk kendi iradesiyle yeni bir tür egemen olarak genel iradeyi inşa etmiştir. Genel irade basitçe bireylerin iradelerinin toplamı olmayıp, daha çok genel çıkar ya da Kant'ın formülasyonu ile ifade edersek rasyonel irade, bir toplumun rasyonel iradesidir. Sonuç olarak hepimiz bu genel iradenin şekillenmesine katkıda bulunduğumuz için , onun kurallarına uyduğumuzda kendi kurallarımıza uymuş olmaktan öte bir şey yapmadığımızı söylemek ister. Rousseau kazandığımız bu yeni tür özgürlüğü genel irade altında tasvir eder. Bazı açılardan bunun insan doğasının kendisinde radikal bir dönüşüme yol açacağını söylemek ister. Genel irade altında vatandaş özgürlüğü, doğa durumundaki özgürlükle aynı şey değildir. Yani istediğimiz ya da gücümüzün el verdiği her şeyi yapabilme özgürlüğü değildir. Ancak Rousseau'nun ahlaki özgürlük olarak adlandırdığı, kanunun buyurduğunu yapma özgürlüğü olarak yeni bir tür özgürlüktür.

Doğa durumundan sivil topluma geçiş, doğa durumundan sivil topluma geçiş insanda kayda değer bir değişiklik yaratmaktadır diye yazmıştır. Bu dönüşüm insanın davranışında içgüdü'nün yerine adaleti koymakta [ve böylece ona] daha önce noksan olan ahlaki bir niteliği eklemektedir. Rousseau ifadesine şöyle devam etmiştir:

“İnsanın toplum sözleşmesi ile kaybettiği şey doğal özgürlüğü ve onu yoldan çıkararak ve elde edebileceği her şeye karşı dinmek bilmeyen bir hak iddiasıdır. Kazandığı şey ise sivil özgürlük ve sahip olduklarına uygun bir şekilde sahip olmaktır” ancak-- ve burada benim düşünceme göre, kritik argüman, ya da kritik ifade, şöyle yazmış, “önceki kazanımlarına” yani sivil özgürlük “ahlaki özgürlüğün kazanımının eklenmesi kişiyi kendisinin efendisi yapan şeydir. Sadece arzu ile hareket etmek köleliktir, fakat kanunlara sadık kalarak hareket etmek özgürlüktür.” Bu çok anlamlı bir ifadedir. “Kişinin kendi koyduğu kanunlara bağlı olmak özgürlüktür.” Bu ancak ve ancak toplum sözleşmesi tarafından oluşturulabilen ahlaki özgürlüktür ve bu ifadenin ahlaki ve siyasal yansımaları oldukça fazladır. Bu, birçok bakımdan, Rousseau’nun erken modern öncülerinden dramatik bir şekilde ayrıldığı yerdir.

Şunu bir düşünün. Hobbes ve Locke’a göre özgürlük kanun tarafından düzenlenmeyen insan eylemi alanıdır. Hobbes’un “kanunun sessiz kaldığı yerde vatandaş her istediğini yapma özgürlüğüne sahiptir” dediği *Leviathan*’ın 21. Bölümünü hatırlayın. Yani özgürlük kanunun olmadığı yerde başlar. Ancak Rousseau’ya göre tam tersi özgürlük kanunla birlikte başlar. Kanunun olmadığı yerde bir tür doğal özgürlüğümüz vardır. Ancak ahlaki özgürlüğümüz kendilerine tabi olduğumuz kanunların yapımına katılmamızla başlar. Bizler, kanunlar koyduğumuz ve sonra da onlara uyduğumuz sürece özgürüz. Yani özgürlük kendi koyduğumuz kanunlarla uyum içerisinde eylemde bulunmak anlamına gelmektedir. Özgürlüğün ne anlama geldiği konusunda radikal olarak farklı bir bakış. Bu bakış farkı, Hobbes ve Locke ile Rousseau arasındaki farkın altında yatar görünmektedir. Bu fark, iki farklı özgürlük kavramsallaştırması arasındaki farktır. Söz konusu durumu sırasıyla liberal ve cumhuriyetçi ve hatta demokratik özgürlük anlayışı olarak ifade edebiliriz. Tabii cumhuriyetçilerin “c”si küçük olacak şekilde. Liberallere göre, Hobbes ve Locke geleneği çizgisinde özgürlük daima, kanunların ve başkalarının karışmadığı mahrem bir alanı ifade etmiştir. Bu nedenle, kamusal ve özel alan ayrımı liberaller için daima kutsal bir konumda olagelmıştır. Çünkü liberallere göre sadece özel alanda, devletin müdahale etmediği sivil toplum alanında kişi gerçek ve tam anlamda özgürdür. Ancak Rousseau'nun en güçlü modern savunucusu olduğu cumhuriyetçi özgürlük teorisine göre, kamusal ve özel ayrımı özel bir bencillikten başka bir şey değildir. Asıl amaç, aksine bireysel ve kamusal yararın birbiriyle çelişkide olmadığı, bireyin kendisini sosyal bütünlükten ayrı bir varlık olarak görmediği bir toplum yaratmaktır.

Rousseau'ya göre bu, kendi toplumunun kurallarının oluşmasında aktif bir rol alan vatandaşların özgürlüğüdür.

Rousseau'nun bunu söylemesindeki ya da yazıya dökmesindeki amacı unutulmuş olan, uzun yüzyıllardır unutulmuş olan bir kavramı, vatandaşlık kavramını yeniden hayata döndürme çabası gibi görünmektedir. Ona göre, vatandaşın ne demek olduğunu gerçekten bilen son halk Romalılardı. Yine I. Kitap, 6. Bölümde yer alan dipnotların birinde, vatandaş kavramının modern bireyler için ne derecede unutulduğuna işaret etmiştir. "Çoğu modern insan" der "kasabayla şehri, burjuvayla vatandaşı birbirine karıştırmaktadır." Bunun üzerinde düşünün. Çoğu kişi burjuva ile vatandaşı birbirine karıştırmaktadır. Modern dünya gerçek vatandaşın neredeyse hiçbir örneğini sunmamaktadır. Bu nedenle Rousseau için, vatandaşlık modellerini bulmak üzere antiklere, Roma ve Sparta'ya dönmek zorunludur. Sadece bu toplumlarda, fedakârlık ve kendini genelin iyisine adanmak gibi vatandaşlık kavramının üzerine kurulu olduğu bir tür vatanseverlik ruhuna rastlamak mümkündür.

Rousseau'nun gerçek vatandaşa ilişkin en akılda kalan örneğini alacak olursam, bu örneği hepinizin fırsat bulup okumasını tavsiye ettiğim, *Emile* kitabının giriş sayfalarında kullanır. O da bu örneği Romalı yazar Plutarch'tan alır.

Burada, *Emile*'i okumuş olan bir kimse için unutulmaz bir hikâye anlatmıştır. "Spartalı bir kadın," "beş oğlu da orduda olan Spartalı bir kadın savaştan haber beklemektedir," beş oğlu var ve savaştan haber bekliyor, "bir köle çekinerek yanına gelir ve kadın savaşı sorar köle de cevap verir, 'beş oğlunuz da öldürüldü' der, kadın cevap verir: 'Rezil köle! Ben sana bunu mu sordum?' Köle cevap verir, 'savaşı biz kazandık'. Kadın tapınağa gider ve hemen tanrıya şükreder." Burada Rousseau'nun antik vatandaşını görebiliriz. Bu örnek hem korkunç hem de çok yüce, tam da Rousseau'nun olmasını hedeflediği gibi, hedeflediği yönde. Söz konusu örnek gerçek vatandaşın nasıl olması gerektiğine dair bir örnektir. Buradaki soru, bu olasılığı düşünürseniz eğer, vatandaş özgürlüğü fikrinin, kendi koyduğu kanunlar altında yaşama fikrinin, yani kanun bağlamında özgürlüğün sadece kendi faydası peşinde koşan insanlarınkinden daha yüksek bir asalete yol açıp açmayacağıdır. Rousseau daha yüksek bir asalete yönelterek siyaseti onurlandırmak istemiştir. Ancak bu bir tür despotizm, kanun despotizmi, genel iradeye uyma despotizmi ile sonuçlanabilir mi? Tabii Rousseau'yu bu şekilde okumanın ardında onun ünlü ya da kötü şöhretli ifadesi, yani genel iradenin özgürlüğün tek kaynağı olmakla kalmayıp

ona uymayanların, uymayı reddedenlerin özgür olmaya zorlanabileceği yönündeki ifadesi yatmaktadır. Genel iradeye uymayanlar, ona uymaya ve özgür olmaya zorlanabilirler. Hatırlayacak olursanız bu özgürlük anlayışı liberal geleneğin özgürlük anlayışının tam tersidir. Tekrardan hafifçe paradoksal bir şekilde, güçlü bir formülasyonla Hobbes tarafından ifade edilmiş bir görüş. Birkaç hafta önce Hobbes'tan okumuş olduğum Rousseau'nun özgürlük anlayışına tam anlamıyla zıtlık teşkil eden bir kısmı tekrar okumak istiyorum.

Tekrardan, *Leviathan*'ın 21. bölümünde Hobbes şöyle yazmıştır: “Atinalılar ve Romalılar özgürdüler. Yani onlar özgür (bağımsız) devletlerdi. Hiç kimse, kendi temsilcilerine direnme özgürlüğüne sahip değildi. Ancak kendi temsilcileri diğer insanlara direnme ya da onları işgal etme özgürlüğüne sahiptiler.” Hobbes açıkça antik özgürlüğün bireyin değil, kolektivitinin özgürlüğü olduğunu ifade eder. “Otoritelerin diğer halklara direnme ya da onları işgal etme özgürlüğü”. Lucca şehrinin kulesinde büyük harflerle *libertas* yazılı demiştik hatırladınız mı? Ve şöyle devam etmişti: “Hiç kimse bir kişinin orada devlete, Constantinople'da olduğundan daha az hizmet borcu olduğunu iddia edemez.” Bu şu anlama gelmektedir. Hobbes'a göre özgürlük hizmetten muaf olmaktır. Bu nedenle de, cumhuriyet şehri Lucca'da her ne kadar *libertas* yazıyor olsa da, insanlar Constantinople'dakinden daha özgür değildiler. Böylelikle Rousseau'dan neredeyse bir yüzyıl önce onun özgürlük anlayışına güçlü bir alternatif özgürlük anlayışı sunulmuş gibi görünmektedir.

Hobbes'un savı, tıpkı Rousseau'nunki gibi aşırı bir savdır ve her ikisinin görüşlerini güçlü yapan şey budur. Hobbes'un özgürlük anlayışı hizmetten muafiyeti gerektirirken, Rousseau'nun özgürlük anlayışı hizmet etmeyi gerektirir. Bizim özgürlüğümüz kanunların başladığı yerde başlar. Bu iki son derece farklı fikrin temelinde kanun yapma sürecinde siyasal katılımın rolüne ilişkin farklı iki bakış yatmaktadır. Rousseau'ya göre, kanun ancak herkes onun oluşum sürecinde katkı sağladıysa meşrudur. Bu demek değildir ki çıktılar üzerinde hepimiz hemfikir olacağız. Sadece oluşum sürecinde bizim bir payımızın, sesimizin olması yeterlidir. Diğer taraftan Hobbes'a, Locke'a ve ayrıca federalist yazarlara göre de, vatandaşın kanun yapımına doğrudan katılımı tali ya da ikincil bir iyidir. Yasama, seçilmişler yani halkın temsilcileri tarafından yapılmalıdır. Bu Federalistlerin modern siyaset bilimindeki en büyük ilerleme olarak gördükleri şeydir, yani temsil doktrini. Federalist yazarların yanı sıra, Locke, Hobbes ve kısacası o gelenek içerisindeki herkes için

kanunların genel iradenin doğrudan ifadesi olmasından çok daha önemli olan şey, kanunların herkesçe bilinmesi ve tarafsız yargıçlar tarafından uygulanmasıdır. Tekrardan, liberal kanun algısının altında yatan şey halkın kollektif egemenliğine, ya da kollektif akla yönelik bir güvensizliktir. Tüm herkesi kamusal meselelerde karar vermeye çağırarak, birçok bakımdan zahmetli ve tehlikeli bir mekanizmadır. Bu geleneğe göre bunu temsilcilere bırakmak daha iyidir. Rousseau için bu kabul edilemezdir. Bu noktada Rousseau için insan doğası konusunda bir takım kahramanvari ve akılcı olmayan varsayımlarda bulunduğunu söylemek mümkündür. Neden sürekli ya da sık sık bir araya gelip kamu meseleleri üzerinde tartışıp karara varmaya çalışalım ki? Biliyoruz ki birçok insanı oy kullanmaya bile çıkarmak yeteri kadar zordur. Bu nedenle, mesela kolejin spor salonuna halter alıp almamak için neden sonsuz bir tartışmaya girelim ki? Belki de insanlar sadece yalnız bırakılmak istiyordur? Olamaz mı? Bu nedenle Rousseau, evet, tekrar edecek olursak, insan doğasına yönelik ya da tartışma kapasitemize yönelik makul olmayan bir varsayımda bulunuyormuş gibi görünmektedir.

Ancak Rousseau size aslında idealist olmadığını söyleyecektir. İnsanları oldukları gibi alarak insan doğası konusundaki varsayımlarını oluşturduğunu söyler. Eğer herkes yasama sürecine katılmazsa, birilerinin kendi özel çıkarlarını ya da ticari çıkarlarını, ya da aracı birtakım grupların çıkarlarını genelin çıkarıymış gibi kabul ettirmediklerinden emin olmanın imkânsız olduğunu söyler. Kendinizi başkalarının iradesine bağımlı ya da onun kölesi durumunda bulacaksınız. Rousseau'nun önem verdiği şey bir hizbe, bir çıkara, bugün bizim çıkar grubu dediğimiz şeye bağımlılıktan özgür olmaktır. Bir bakıma, Rousseau'nun vurgusu fedakarlığımıza değil, aksine bencillimize. Özgürlüğümüzü korumak ve başkalarının üzerimizde hakimiyet kurma isteklerine direnmek doğrutusundaki isteğimiz, özel ya da bencil isteğimiz. Şimdiye kadar, bunların hepsi birçok açıdan son derece soyut şeylerdir ve Rousseau kasıtlı bir şekilde genel irade konusundaki planını son derece soyut ve yarı teknik bir dille ifade etmiştir.

Bölüm 2. Genel İradenin Uygulanması

Özellikle III. Kitapta, Rousseau genel iradenin nasıl uygulanacağı sorusuna yönelmiştir. Nasıl uygulanır? Burada Rousseau, genel iradenin ya da bir genel iradenin hangi koşullarda ortaya çıkacağına dair sosyolojik ve diğer açılardan son

derece spesifiktir. İlk olarak, genel irade antik cumhuriyetler ölçeğindeki küçük devletlerde uygulanabilecektir. Bir yerde, *Sosyal Sözleşme*'de önemli bir yerde, “bugün sadece Korsika adasında genel irade uygulanabilir” demiştir. Bugün anladığımız şekliyle, modern ulus-devlet bu anlamda genel iradenin uygulanması için son derece büyük ve yaygındır. Bu tarz bir devlet, bu tarz büyük devletler, zenginlik, statü, mülkiyet gibi konularda büyük sosyal eşitsizliklere sahne olacaklardır ve bu eşitsizliklerle genel irade diye bir şey söz konusu olamayacaktır. Sonuç olarak, ya da ek olarak, genel iradenin hâkim olduğu bir devlet ticaret ya da lüks gibi sonuçları eşitsizliğe, tekrardan, büyük ölçekli eşitsizliğe yol açacak olan eğilimlerden kaçınacaktır. Rousseau'nun ideal şehri bir tür tarım demokrasisi ya da ufak çapta bir tarım toplumu gibi görünmektedir.

Ancak aynı zamanda Rousseau'nun genel irade konusundaki gerekliliklerine cevap verebilecek olan tek yolun doğrudan demokrasi olduğu izlenimi alabiliriz fakat durumun pek de böyle olmadığını da fark ederiz. İlgili okuyacağınızı ümit ettiğim 3. Kitap'ta yönetim biçimlerinin yer şekillerine ve iklimlere göre alacağı şekil konusunda son derece şaşırtıcı bir şekilde esneklik göstermektedir. Demokrasi ile ilgili olan bölümde şöyle bir şey yazmıştır. “Tanrılardan oluşan bir halk olsaydı, bu halk kendini demokrasiyle yönetirdi” der ve şöyle devam eder: “böylesine mükemmel bir yönetim biçimi insanlara uygun değildir.” Böylelikle Rousseau doğrudan demokrasinin olabilirliğine şüpheyle yaklaşmıştır. O, demokrasiden halkın yalnızca yaşamada ya da kanunların oluşmasında değil bu kanunların uygulanmasında, yürütülmesinde de aktif rol aldığı bir sistemi anlamaktadır. Bu tarz bir demokrasiye oldukça şüpheli yaklaşmıştır. Tekrar etmek gerekirse demokrasiler çok ama çok özel durumlarda mümkündür. Aksi durumlarda daha muhtemel ve daha çok istenen rejimler aristokrasi, monarşi ve hatta karma yönetim tipleridir.

Locke'da bulunabilecek olan aynı nedenlerden dolayı Rousseau da güçler ayrılığı konusunda ısrarcıdır. Kanun yapan kişiler onu yürütmek ya da uygulatmakla sorumlu tutulmamalıdır ya da sorumlu olmamalıdır. Kitabın bu bölümünde Rousseau, ismini vermediği ancak ünlü bir yazar olduğunu ima ettiği isimsiz bir rakip ile diyalogta gibidir. Bu yazar, tabii ki *Kanunların Ruhu*'nun yazarı Montesquieu'dur. Kitap 1755'te yayınlanmıştır ve Montesquieu, farklı iklim, farklı coğrafya ve farklı koşulların kendilerine uygun farklı yönetim biçimlerinin olması gerektiği iddiası ile ünlüdür. III. Kitapta Rousseau, birçok açıdan, neredeyse Rousseaucu olmayan bir sağduyu,

ılımlılık, esneklik vurgusu yapıyor görünmektedir. Bu durum egemenin mutlak dokunulmazlığına vurgu yapan ilk iki kitabıyla tezat teşkil eder gibidir. Rousseau için en önemli olan şey, her ne tür bir rejim veya devlet olursa olsun yasama gücünün, daima kolektif olarak halkın elinde olmasıdır. Bu nedenle, III. Kitap'ın çok güçlü bir bölümü olan 15. bölümde Rousseau temsili hükümetin meşruiyetini tamamıyla reddetmiştir. Bu bölüm veya bu kısım, sadece Locke'un, Locke'un temsil teorisinin değil federalistlerin temsil teorisine destek vermesinden yirmi yıl önce reddiyesi niteliğindedir.

“Egemenlik” der “asla devredilemez.” Egemenlik asla temsil edilemez, sadece ifade edilebilir. Genel irade asla başkasına devredilemez. Eğer bunu yaparsanız, kanun yapma hakkını başkasına devrederseniz, şunu söylemek istemektedir, tiranlığa giden yola ilk adımınızı atmış olursunuz, çünkü bir başkasına ya da bir başka gruba sizin üzerinizde kanun koyma yetkisini vermiş olursunuz. Kanun yapma erki ancak halkın kendisi tarafından meşru bir şekilde sahiplenilir.

Bölüm 3. Rousseau'nun Mirasları

Ümit ederim tartışma saatinizde Rousseau'nun yasa koyucu tarifi ile ilgili olarak tartışacağınız birtakım şeyleri atlıyorum. Rousseau'ya göre yasa koyucu rejimin başlangıcında genel iradeyi şekillendiren, ona belli bir yön veren olağan üstü kişiliktir. Amaçlarımız doğrultusunda, 4. Kitap'ın son bölümü olan 8. bölümde geçen, sivil teoloji üzerine olan oldukça ilginç tartışmayı da, Rousseau'nun dinin genel iradeye sevgi ve bağlılığı sağlamak için kullanılabileceğini iddia ettiği tema olan sivil teolojiyi de geçeceğim. Ama söylemem gerekiyor ki, Cenevre'de ve diğer yerlerde kitaplarının yasaklanıp yakılmasına neden olan güçlü Hıristiyanlık eleştirisinin yapıldığı yer bu bölümdü. Şu an bunların tamamını atlayıp Rousseau'nun miraslarına bakmak istiyorum, Rousseau'nun mirasları, bunu kasıtlı bir şekilde çoğul kullanıyorum, çünkü modern hayatta siyasal, kültürel, entelektüel ve ahlaki olmak üzere hemen hiçbir alanda Jean-Jacques Rousseau'nun damgasının veya izinin olmadığı yer yoktur.

Rousseau'nun kanun koyucu tasviri, yani bir halk yaratan bir tür siyasal kurucu tasviri, birçok kimse için, Fransız Devrimi ve devrimcilerin Fransa'da yeni bir ulus, yeni bir halk ve yeni bir egemen yaratma iddialarıyla yakından ilgilidir. Meşhur devrimci Robespierre'in 1791'de Rousseau'ya yazdığı methiyesindeki şu ünlü sözlere

bir bakalım. “Kutsal adam,” Robespierre bunu söyleyen, “Kutsal adam sen bana kendimi tanımayı öğrettin. Ben daha gençken, bana kendi doğamın onurunu takdir etmemi öğrettin ve toplumsal düzenin yüce ilkeleri üzerine düşünmemi sağladın. Eski bina yıkılıyor ve kalıntıları üzerinde yenisinin sütunları inşa ediliyor. Ve senin sayende benim de bu duvarda bir taşım olmuş oluyor. Saygımı kabul et, ne kadar zayıf olsa da seni memnun etmesini istiyorum. Önümüze açılan bu eşsiz devrim yolunda senin saygın ayak izlerinden gitmeyi yeğliyorum. Ve senin eserine ve etkine sonsuza kadar sadık kalıyorum.”

İnsanlar size Rousseau’nun eserlerinin Fransız Devrimi’nde hiçbir etkisinin olmadığını söyleyebilirler. Bunu da Fransız Devrimi’nin kıtlık ve ekonomik sorunlar yüzünden çıktığı fikrine dayandırabilirler; tam bir saçmalık. Rousseau’nun eserleri yeni bir ulus ve yeni bir halk yaratma konusunda bu güçlü etkiye sahiptir. Her ne kadar, pratikte uygulanamaz ya da ütöpik olarak görülmüş olsa da Rousseau döneminin siyasetinde oldukça etkili olmuştur. Rousseau yaşamı süresince, Polonya ve Korsika anayasalarını yazma teklifi almıştır. Ve elbette bir nesil sonra, Korsika’da doğan Napolyon Bonoparte Rousseau’nun öğretilerini silah zoruyla Fransa’ya, hatta tüm Avrupa’ya silah zoruyla yaymaya, silah zoruyla tüm Avrupa’ya demokrasi getirmeye çalışmıştır. Bu size bugün yaşananlarla ilgili, tanıdık gelmiyor mu? Belki bizim de yeni bir tür Bonapartizmimiz vardır.

Diğer taraftan Rousseau’nun temsili hükümete olan muhalefeti onu Amerikan *Anayasası*yla ihtilafa düşürse de, eşitliğe, sadeliğe ve lükse şüpheci yaklaşan bir tür kırsal cumhuriyet fikrini yüceltmış olması Yeoman çiftçilerden oluşan bir ulus idealine sahip olan Jefferson’un eserlerinde de yankı bulmuştur. Bu ideal Tocqueville’in New England kasabalarını överek tasvir etmesinde de kendisini göstermiştir.

Tocqueville’in bu tasviri doğrudan onun Rousseau okumasına bağlıdır. Tocqueville’e göre gördüğü küçük ölçekli doğrudan demokrasi deneyi genel irade tarafından yönetilen bir tür siyasetin gerçek bir örneğiydi. Tocqueville’in *Amerika’da Demokrasi*’sinin ilk bölümlerinde özellikle de New England’dan bahsettiği kısımları okuduğunuzda, Tocqueville’in Amerika’ya Rousseau’nun gözlüğünden baktığını göreceksiniz.

Rousseau’nun etkisini açık bir şekilde neredeyse tüm 19. yüzyıl yazarlarında görmek mümkündür. Örneğin Tolstoy, Rus köylü yaşantısını yüceltirken Rousseau’dan

etkilenmiştir. Ve Rousseau Tolstoy aracılığı ile Rus Yahudiler tarafından başlatılan ve Tolstoy'dan etkilenen İsrail kibutz (Yahudi çiftçi) hareketini etkilemiştir, yani bir tür kendisini pekiştiren bir döngüden bahsedilebilir. Bu küçük, kırsal sosyalist deneyimler Rousseau'nun insanlara mümkün olabileceğini düşlettiği eşitlik, kendi kendini yönetme ve genelin iyisine adanmışlık gibi idealleri sergilemektedir. Ancak Rousseau'nun etkisi sadece siyasetle sınırlı değildir. Eğer Robespierre'in iddia ettiği gibi kutsal bir adamsa yine insanın haklarına ve onuruna saygıyı kendisinden öğrendiğini iddia eden Immanuel Kant'a da kutsal görünecektir. Bu Kant'ın söylediği bir şeydir. Rousseau'yu "ahlak dünyasının Newton'u olarak" adlandırmıştır. Kant'ın felsefesinin tamamı, umarım *Pratik Aklın Eleştirisi*'ni felsefe dersinde okuma fırsatı bulacaksınız, Kant'ın tüm ahlak felsefesi Rousseau etkisinin derinleşmiş ve radikalleşmiş bir türüdür. Rousseau'nun genel irade dediği şey Kant'ta rasyonel iradeye ve kategorik emperatife dönüşmüştür.

Rousseau'nun mirasları arasında, ölümünden sonra hem devrimin hem karşı devrimin, hem Roma tarzı cumhuriyetçiliğin hem romantizmin kahramanı olması da vardır. Ve eğer büyük Rousseaucu Jane Austine'in sözlerini kullanacak olursam, Rousseau hem akıl hem de tutkunun savunucusu olmuştur. Doğaya tapan ve toplumun sağırlaştırılan ve bozucu etkisinden şikâyet eden Amerikan aşkıncılar, Emerson ve Thoreau gibi yazarlar, tüm bu insanlar Rousseau'nun doğrudan mirasçılarıdır. Rousseau'nun son eseri olan *Yalnız Gezenin Düşleri*, Walden Pond ve ondan sonra gelen ve kendisini takip ve taklit eden doğa yazarları da olmak üzere Amerikan klasiklerini etkilemiştir. Kişi toplumun gürültüsünden ve karmaşasından kaçarak ancak toplumu önceleyen şeye, varlık hissine *le sentiment de soi*, yani varlığının tadına ve farkına varabilir. Yalnız gezen ile doğa arasında bir bütünlük vardır ve bu bütünlük yalnız gezeni insanlığın ya aşağısına ya da üstüne yerleştirmektedir. Rousseau'nun ilk örneğini sunduğu bu tarz bir kimse, yani yalnız gezen bizim anlayacağımız manada bir filozof değildir artık. Bir sanatçı olması ihtimali daha yüksektir. Yalnız gezen, toplumda ayrıcalıklı bir yer talep edebilir, çünkü böyle bir kişi kendisinin toplumun vicdanı olduğuna inanır. Ayrıcalık isteği rasyonellik ve zekâdan ziyade, yüksek ahlaki duyarlılığa dayanmaktadır. Bu tür radikal bireycilik, yani toplumun çıkarlarından kendini radikal bir şekilde soyutlamak belki de Rousseau'nun bugün bize bıraktığı en derin ve en devamlı mirasıdır. Bu not üzerine sonlandırıp sizi Şükran Günü tatiline yollayalım. Umarım yiyecek bolca hindi bulup

iyice dinlenmiş olarak geri gelirsiniz. Çok ama çok önemli, umarım kuzeyimizdeki şeytan imparatorluğunu da yenerek geri dönmüş oluruz. Çok teşekkür ederim.